

Дядечко Л. П.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри східнослов'янської філології та інформаційно-прикладних студій
Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ван Бінцизі,
аспірант кафедри східнослов'янської філології та інформаційно-прикладних студій
Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКРЕАТИВНІ ТЕХНІКИ УТВОРЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З БУКВЕНИМ КОМПОНЕНТОМ

Анотація. У статті підводяться підсумки аналізу близько 200 виявлених у словниках і текстових корпусах фразеологізмів з буквеним компонентом, що зберігають свою образність у свідомості носіїв російської мови завдяки збереженню своєї внутрішньої форми. Уперше основна увага була приділена фразеологізмам, які у своєму складі не містять архаїзмів, а також фразеологізмам з гіперонімом *буква*. Досліджувані компоненти таких одиниць унікальні за своєю природою: вони є матеріальними об'єктами, які безпосередньо пов'язані з розвитком духовної культури в її письмовій формі, що зумовило специфіку їх утворення.

Усі лінгвокреативні техніки, що традиційно виділяються у фразотворенні, знайшли своє відображення у сфері формування фразеологізмів з буквеним компонентом, а саме: метафоризація (*А большое* (землемірний циркуль – метафора за формою), метонімізація (*буква к букве* – про красивий, каліграфічний почерк), перетворення за типом синекдохи (*много букв*), конструювання порівняльних зворотів за рахунок використання орудного порівняння (*ноги иксом*), гіперболізація (*ж*па с двумя «Ж»*), літогізація (*ни а, ни бэ не знают*), каламбуризація (*ни а, ни бэ, ни кукареку*), а також символізація (*три К – тобто киндер, кирха, кухня*). Останній спосіб у статті протиставлений метафоризації й у такому розумінні встановлений у фразотворенні вперше. Були також уточнені й особливості метафоричного перенесення в процесі утворення буквених фразеологізмів, яке не лише базується на матеріальних ознаках літер, але й обумовлене якістю їх написання людиною (*буква за буквой*), їх морально-етичним осмисленням (пор. *дух и буква закона* євангельського походження). Також уперше описані нетропеїчні способи утворення фразеологізмів, позначені як перекодування (*А в квадрате* – «алгебраїчний» запис ініціалів А. А.) і гра в слова, нерідко зв'язана з евфемізацією (*чудак с буквы М – м*дак*).

Проведене дослідження свідчить про творчий підхід народу до своєї мови як засобу пізнання й накопичення інформації про навколишній світ і розширює наукові горизонти у таких напрямках, як фразотворення, тропологія, лінгвокультурологія.

Ключові слова: фразеологія, образність, метафора, внутрішня форма (фразеологізмів), лінгвокультурологія, когнітивістика, російська мова.

Постановка проблеми. Розворот лінгвістичних досліджень убик лінгвокультурології та когнітивістики, по-перше,

сприяв фокусуванню уваги фразеологів на вивченні окремих груп фразеологізмів, або фразеологічних одиниць (далі – ФО), об'єднаних на підставі тематичної приналежності їхніх компонентів, що дало можливість наочно й переконливо розкрити механізм кодування і збереження знань про світ у мовних феноменах. Відразу скажемо, що останнім часом інтерес учених викликало й письмо – сфера, яка обслуговує всю словесну культуру в одній з її найважливіших форм. З'явилася низка статей, присвячених так званому азбучним, або алфавітним, або буквеним, ФО, зокрема [1; 2].

По-друге, традиційна фразеологічна проблематика отримала новий імпульс розвитку, що в царині вивчення процесів фразотворення все частіше експлікується термінологічно, коли процеси формування ФО розглядаються як лінгвокреативні техніки і, як наслідок, отримують глибшу, більш деталізовану наукову інтерпретацію, що враховує різні параметри як первинної, покладеної в основу переосмислення ситуації, так й актуальної, яка висвітлює семантику ФО. Це допомагає з'ясувати творчий характер мовленнєвої діяльності певного лінгвокультурного соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фразотворення стала вже традиційною. Сьогодні в науці, й особливо в навчальній літературі, поширена думка, згідно з якою ФО у більшості випадків формуються шляхом переосмислення вільних словосполучень, яке здійснюється двома основними шляхами: перший пов'язаний з тропеїзацією, другий – із смисловими зрушеннями нетропеїчної природи. На це вказував, фактично, ще задовго до появи фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни один з видатних учених минулого О. О. Потебня, звертаючи увагу на те, що згущення байки до прислів'я або приказки, під якою він розумів, якщо використати сучасну термінологію, саме ФО, породжує феномени двох типів – образні й безобразні [3, с. 74].

У період бурхливого розвитку фразеологічної науки вчені на матеріалі різних національних мов розкрили способи формування образних ФО. Зокрема, В. Д. Ужченко та Л. Г. Авксентьев називали такі тропи, що лежать в основі фразеологізації в українській мові: метафору (*вбити клин*), метонімію (*зі шкільної лави*), синекдоху (*ні краплі*), гіперболу (*золці ніде впасти*), літоту (*гріш ціна*), перифразу (*чортова дюжина*) та її різновид евфемізм (*не проти ночі згадуючи*) [4, с. 104–120], –

а також звертали увагу на роль каламбуру в створенні народних ФО [4, с. 124–129].

Зараз способи образного переосмислення вільних словосполучень, включно з тими, в яких міститься азбучний компонент, розглядаються в руслі когнітивістики. У дослідженнях цього напрямку звертається увага на метафору та її ознаки, що об'єднують сферу-джерело і сферу-мету. Підсумовуючи викладене в публікаціях [2, с. 408; 5, с. 60], можна з уточненнями сказати, що встановлено чотири ознаки для метафоричного перенесення у ФО з компонентом – назвою літери: 1) форма букви (*писати мислете*); 2) місце букви в алфавіті (*от аза до ижицы*); 3) порядок букв в алфавіті (*слово твердое*); 4) знання/незнання правила написання букви в слові (*знать на ять*).

Детальніше механізми семантичних перетворень демонструються в роботі [5], де наводяться метафоричні й порівняльні моделі, за якими формуються ФО з буквеним компонентом. Так, найбільш продуктивна ознака, що кладеться в основу переосмислення вільних словосполучень, представлена двома моделями: «графічний знак <форма>» характеристика людини» і «графічний знак <форма>» характеристика неживих об'єктів». Перша модель виступає в двох різновидах: одна пов'язана із зображенням зовнішнього вигляду людини (*сам оником, ручки фертом*), інша – з вказівкою на її емоційний стан і/або спосіб дії (*смотреть глаголем; хером перечеркнуть*). Прикладами реалізації другої моделі може служити використання ФО в контексті *Столы в зале были расставлены покоем* (тобто буквою П) і професійне *ходит буквою Г* – про пересування коня на шаховій дошці. Крім того, у цій статті був доповнений список ознак, покладених в основу метафоризації вільних словосполучень з алфавітними іменами, а саме: розмір букви (*ни на йоту; ни одна йота*), її звучання (*операция <Б>*), числове значення (*план Б*) [5, с. 57–60].

Наведені приклади показують, що метафоричне перенесення під час утворення буквених ФО трапляється серед зворотів не лише з архаїчним компонентом, але й з компонентом, що не має будь-яких ознак застарівання, хоча в центрі існуючих публікацій знаходяться в основному ідіоми саме з іменами літер із церковнослов'янського / старовинного російського алфавіту. До аналізу не залучається і гіперонім *буква* (а також його зменшувально-пестливі еквіваленти *буковка, буквочка*), число ж зворотів з ним у російській мові сягає до 40, що складає п'яту частину від загальної кількості ФО з буквеним компонентом. Крім того, аналіз таких ФО виявляє й інші тропеїчні способи розвитку власного значення, а також не пов'язані з образністю способи фразотворення. Усе це забезпечує новизну пропонованої статті.

Мета статті – виявити моделі, за якими утворюються ФО з буквеним компонентом у російській мові. У ході дослідження увага зверталася передусім на ті з них, які були відносно недавно введені в науковий ужиток (такі ФО супроводжуються відповідним посиланням) або зовсім не зафіксовані словниками. В останньому випадку стійкий характер звороту перевірявся за допомогою пошуку в мережі Інтернет і текстових корпусах російської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Тропеїчні способи утворення ФО з буквеним компонентом

1.1. Метафоризація. Дослідження всіх ФО з буквеним компонентом показує, що серед тропеїчних способів пере-

осмислення вільних словосполучень найпродуктивнішим залишається метафоризація, а серед метафоричних моделей – та, яка включає ознаку форми. На підставі цієї ознаки утворено зворот *А большое землемірний циркуль*, що функціонує в мові студентів-аграріїв [6, с. 12]. Зазначимо, що в цій ФО використано найменування не букви, а її різновиду. Це принципово, оскільки перша літера російського алфавіту має дві графеми: «А» велике різночуже відрізняється від «а» маленького. (Про інші ФО з прикметником *большой* див. далі.)

Коли утворювались ФО, що містять гіперонім, акцент робився на тотожності та/або акуратності відтворення форми. Так виникли розмовні ФО *буква в букву* [7, с. 12], *буковка в буковку* [6, с. 64], *буквочка в буквочку*, що означають 'дуже точно, нічого не змінюючи, буквально' (про передачу, повторення, запам'ятовування якого-небудь тексту). Можливо, тут зіграла свою роль і така ознака, як розмір. Інше значення розвинули ФО *буква за буквой, буковка за буковкой, буквочка за буквочкой* 'дуже уважно, вдумливо (писати/читати); послідовно, без метушні (викладати)'. Ще одна низка ФО *буква к букве, буковка к буковке, буквочка к буквочке* пов'язана з оцінкою форми: зазвичай ідеться про бездоганний текст, який легко читати й/або виголошувати.

Інше – абстрактне – уявлення про форму букв з'явилося у російській мовній свідомості завдяки євангельському тексту, де говориться про те, що Бог «дав нам здатність бути служителями Нового Завіту, не букви, але духу, тому що буква вбиває, а дух животворить» (2 Посл. ап. Павла до коринфян, 3, 6). Цей текст став джерелом декількох ФО: *буква закона; буква и дух (закона) або дух и буква (закона); дух, а не буква чего-л.; соблюдать дух и букву (закона) або следовать букве (закона), придерживается буквы (и духа) закона; отступать от буквы (и духа) закона; противоречить духу и букве (закона); мертвая буква; быть/оставаться мертвой буквой* [6, с. 64; 7, с. 51; 8, т. 1, с. 336 та ін.]. Їхня семантика співвіднесена: 1) з констатацією неухильного слідування закону, правилу чи знехтуванням ними; 2) з протиставленням внутрішнього змісту зовнішній, формальній стороні чого-небудь.

Ще з одного євангельського вислову походять ФО, що містять у своєму складі позначення графічно найпростішої й найкомпактнішої букви в грецькому алфавіті, а також спеціального знаку у вигляді тонкої риски: *йота в йоту; ни одна йота; ни на (одну) йоту; ни (одной) йоты; от йоты до йоты* [9, с. 276]. Утворення цих ФО пов'язане з метафоричним перенесенням за ознакою розміру, а слов'янськими мовами було запозичене. Можливо, вони стали зразком для створення власне російських ФО з прозорою внутрішньою формою, образністю. У цьому випадку звернення до гіпероніму обумовлене тим, що в російській абетці, на відміну від грецької, немає букви, що складається з однієї риски, і що він, власне (якщо не рахувати розділових знаків), називає мінімальну одиницю письмового тексту. Симптоматично, що всі зафіксовані словниками ФО з компонентом *йота* отримали свою синонімічну пару, пор.: *буква в букву; ни одна буква; ни на (одну) букву; ни (одной) буквы; от буквы до буквы*.

Апеляція до графічного різновиду букви – її прописного варіанту, в побуті та шкільній практиці зазвичай іменованому прикметником *большая/-ое*, дозволяє співвідносити букву не лише з чимось маленьким, але й з великим, значним, вагомим і, врешті-решт, з істинним, пор.: *кто-/что-либо с большой буквы*

‘справжній, гідний називатися так’ [7, с. 51]. Відомий також вислів *Человек с большой буквы*, який вважається авторським, крилатим. Однак, як вважають учені, «зворот *с большой буквы* виник ... на основі орфографічного правила, що діяв до революції: про написання усіх загальних найменувань бога (а також займенників, з ним пов’язаних) з великої букви» [8, т. 2, с. 541]. Цей факт, проте, не відмінює епонімічність чотирьохкомпонентного крилатого вислову *Человек с большой буквы*: така особливість функціонування звороту обумовлена явищем, яке було позначене як вербальний імпринтинг [7, с. 183].

Як не дивно, у процес метафоризації вже в наші дні були задіяні також імена давно вилучених з ужитку букв, які прямо вказують на розмір: *юс большой* та *юс малый* [11, с. 501]. Нагадаємо, що в глаголиці ці літери явно відрізнялися розмірами: юс малий був не лише самостійною графемою, але й частиною (разом з буквою «онь») лігатури – юса великого. Вибір цих імен букв в якості жартівливих позначень пеніса великого/невеликого розміру зрозумілий у жаргоні студентів-філологів, безумовно підтримуваний ще і збігом двох звуків (*й, у*) з трьох у відомому обсценізмі й слові *юс*.

У досліджуваній групі ФО реалізована також ознака місцерозташування у звороті *от первой буквы до последней*, який продовжує низку синонімів: *от аза до ижицы, от А до Я, от А до Z* – і який побудований за тою самою моделлю, але, на відміну від своїх еквівалентів, співвіднесений з положенням графеми в тексті, а не в алфавіті.

1.2. Метонімізація. Як й інші типи тропічних перетворень, метонімізація в досліджуваній групі одиниць, як і загалом серед ФО, поширена значно менше, ніж метафоризація. Можна назвати хіба що ФО *буква к букве, буква к букве, буквочка к буквочке*, які розвинули не лише вже зазначене метафоричне, але й метонімічне значення, що характеризує красивий, розбірливий почерк: *Она диссертацию не распечатала, но читает легко, текст – буква к букве* (Київ, запис 2019 р.).

Відмінною рисою формування значення за типом метонімії, як стверджують семасіологи, є переміщення архісеми в дефініції на позицію диференційної семи, що й спостерігаємо: почерк – це манера зображення літер на письмі.

В інших ФО з буквеним компонентом перенесення за принципом суміжності реалізується лише на початковому етапі, коли вихідний зворот, який потім метафорично переосмислюється як єдине ціле, включає слово в метонімічному, а не в прямому значенні, як це було в прикладах, розглянутих в підрозділі 1.1. Такі ФО *тратить буквы* ‘говорити даремно’ і *морозить буквы* ‘розмовляти на морозі’, що функціонують у молодіжному середовищі з жартівливою конотацією [11, с. 47], і діалектний зворот *не сказать полбуквы* [6, с. 64], синонімічний літературному *не издать ни звука*, який підкреслює відображення в нелітературних ФО наївної картини світу, для якої притаманне метонімічне зміщення *звук – буква*.

1.3. Перетворення за типом синекдохі. Перенесення з частини на ціле виявлене в досліджуваній групі тільки в дуже поширеній в інтернет-коментарях ФО *много букв/букв* ‘надмірно багатослівне чи незрозуміле висловлювання’, де іменний компонент заміщає увесь текст.

1.4. Конструювання порівняльних зворотів. В основу створення ФО з буквеним компонентом лягло тільки непряме порівняння: орудний порівняння був використаний в тих зворотах, які вже вийшли з ужитку та включали старовинні імена

літер *брюшко оником, ротик финою, ноги хером*. Остання ФО, проте, була модифікована, але не очікуваним у такому разі способом: архаїзм був витіснений не сучасним російським, а латинським найменуванням букви, яке позначає ідентичну за формою букву – *ноги иксом*.

1.5. Гіперболізація. Гіпербола в досліджуваній області поєднується – і це типово – з метафорою, про що свідчать ФО, що включають вульгаризм *ж*па*, який використовується у своєму метафоричному значенні як негативно-оцінний (пор. також ФО *полная ж*па*, поки відсутню в словниках). У молодіжному жаргоні шляхом відсилання до спотвореного графічного вигляду лексеми, що відбиває особливості вимови, оцінка посилюється, розходячись у своєму знаку відповідно до законів російської фоніки: розтягання голосних у слові надає ФО вкрай позитивну конотацію, приголосних – негативну; пор., з одного боку, *ж*па с двумя «А»* (або “*О*”) ‘про щось чудове’, з іншого – *ж*па с двумя «Ж»* (або “*П*”) ‘про щось дуже погане’ [6, с. 234].

1.6. Літотизація. Так звана зворотна гіпербола, або літота, лежить в основі ФО *ни аза в глаза не знает* та її варіантах, один з яких *ни аза, ни буки не знает* був модифікований і зараз частіше виступає у формі *ни а, ни бэ не знает*. На літоті побудована також ФО *ни а, ни бэ, ни кукареку* (див. нижче).

1.7. Каламбурізація. Зворот *ни а, ни бэ, ни кукареку* є контамінацією модифікованої ФО *ни а, ни бэ не знает* і похідної від неї ж анімалістичної *ни бэ, ни мэ, ни кукареку*, яка виникла в результаті каламбурного обігравання омонімічної пари – імені другої букви російського алфавіту й ономагопійного слова *бэ*. Якщо початкова частина однієї із залучених до контамінації ФО *ни а, ни бэ не знает*, що означає ‘не знати навіть найпростішого’, прямо співвіднесена з іменами букв та їх позицією в алфавіті, то пізніше «зворот перетворився у звуконаслідувальний: у ньому ніби відтворюється бекання вівці та крик півня» [9, с. 77].

1.8. Символізація. Роль символу у фразотворенні завжди підкреслювалася в науці, особливо в лінгвокультурологічній парадигмі, але трактується він неоднозначно й має точки перетину з іншими тропами [12, с. 81–85]. Це на практиці обумовлює нерідке ототожнення символізації з метафоризацією. Відомо, проте, що метафора спирається на реальні ознаки предмета, а символ – на ті, що наділяються людиною, тому символізація завжди національно-культурно обумовлена. За таким принципом були створені ФО *развести/рассавить пальцы буквой V і показать/изобразить букву V*, які називають символічний жест перемоги, мотивований латинським *victoria* ‘перемога’ (пор.: цей самий жест рівнозначний числу 2, а, якщо повернути долоню до себе, він сприймається як образливий у Великобританії та в деяких колишніх її колоніях).

Символічним став приписуваний кайзерові Вільгельму II зворот *три/четыре «К»*, давно запозичений російською мовою; він розшифровується зі словом *три* як *Kinder, Küche, Kirche*, інколи додається ще компонент *Kleider/Kaiser*. Ця ФО фіксує бюргерські уявлення про призначення жінки: діти, кухня, кирка й сукні/кайзер.

Використовувана спочатку в математиці назва латинської букви *икс* як умовне позначення невідомого числа, а потім також і в розширювальному сенсі в ужитку – особи, ім’я якої не називається, увійшла до складу двох ФО: *время X/икс* ‘час відліку, початку значних подій’ і *поколение X/икс* як детермінологізоване поняття; пор. також *поколение Y/Z/Альфа*.

Наприкінці минулого століття перейшла із жаргону військових ФО *час Ч*, де ім'я букви – це абревіація (пор. одностипне *день Д* й англійські еквіваленти *H-Hour* і *D-Day*), ставши моделлю для утворення іншого звороту *время Ч*, де останній компонент уже не мотивований. Ці ФО означають крайній термін або переломний момент, зазвичай багатий негативними наслідками.

2. Нетропеїчні способи утворення ФО з буквеним компонентом

2.1. Звуження значення. До необразних способів семантичних зрушень в лексемах і ФО відносять звуження й розширення значень. У досліджуваній групі спостерігаємо лише перший спосіб, характерний узагалі для ФО-професіоналізмів і термінів. Це лінгвістичні поняття *большая/прописная буква* й *маленькая/строчная буква*, де останній компонент варіативний: *большое/прописное* або *маленькое/строчное* «а»/«б»/«в» ... «я». Конкретизацію значення спостерігаємо також в діалектній ФО *свои буквы* 'ініціали' [6, с. 64], тобто початкові букви свого імені та по батькові або свого імені та прізвища.

2.2. Перекодування. Цей спосіб утворення ФО (як і гра в слова – див. 2.3) є унікальним, обумовленим символічною природою буквеного компонента.

Крім своєї прямої функції – передавати звуки мови на письмі, букви використовуються як спеціальні знаки в різних наукових дисциплінах. В алгебрі початкові букви латинського алфавіту називають відомі величини. Однаковий графічний малюнок першої букви латинського й кириличного алфавітів дозволив представити ініціали *A. A.* на математичній мові як операцію піднесення до степеня (пор.: $a \cdot a = a^2$), звідси – шкільний усталений зворот *A в квадраті* (в іншому графічному варіанті – A^2), що означає вчителя з такими ініціалами. Викладач, що має ще й прізвище, яке починається з літери *A*, отримав прізвисько *A в кубе* (чи A^3); так само в жаргоні студентів-філологів іменують Анну Андріївну Ахматову [6, с. 12]. Відомого лінгвіста Віктора Володимировича Виноградова, аналогічно, назвали *B в кубе* (чи B^3), де, однак, використане ім'я кириличної літери [6, с. 69].

У математичному ключі трактуються також абревіатури ПЗ (*пивной зал*) і ХЗ (*хто знає* – тут перше слово *хто* виступає в українській огласовці), породжуючи відповідно ФО *пз три* [13, с. 340] з тим самим значенням та *икс три* 'щось невідоме' [14, с. 66].

До цього типу перетворень вихідних словосполучень можна віднести також жартівливі розшифровки відомих позначень. Новим змістом наповнилося символічне *три «К»*, співвіднесене з назвами напоїв, недоступних радянським людям і сприйманих ними як основа «шикарного» життя Заходу: кальвадос, коктейль, кока-кола [15, с. 38].

По-новому інтерпретуються скорочені найменування статі в приміщеннях громадського користування, формуючи ФО *мэ и жо*, жартівливе забарвлення якої виникає не лише з індивідуального спотворення імені восьмої букви російського алфавіту персонажем кінокомедії, що виголосив крилату фразу [16, с. 408], але і його поясненням: «*Мэ* – мадамський, *Жо* – желтъменский».

2.3. Гра в слова. Утворення частини ФО досліджуваної групи ґрунтується на грі в слова, що принципово відрізняється від словесної (лексичної) гри, побудованої на зіткненні різних

значень одного слова або семантики ідентичних/схожих за звуковим складом слів. Мета гри в слова – в іншому, що детально розкривається в психолого-педагогічних роботах. У нашому випадку пусковим механізмом такої гри зазвичай виступає евфемізація мовлення.

Так, відоме ігрове завдання перетворити слово на інше (наприклад, *миг* – у *вік*, *суша* – у *море*), кожного разу замінюючи по одній букві, можна вглядіти у ФО *чудака на букву «М»* і в її варіанті *чудака с тринадцятою буквою*, де літера *М* називається описово – за своїм місцем у російському алфавіті [14, с. 176]. ФО відбиває перший (і єдиний) крок такого завдання: *чудака – м*дака*.

На відгадуванні слова за першою й останньою буквою побудована ФО *на бэ начинается, мягким знаком кончается* 'жінка легкої поведінки' [6, с. 69], де відгадка – слово *бл*дь*.

Усі букви слова: «х», «у», «й» – у ФО-евфемізмі *послать на три веселых буквы* [14, с. 127] та її варіанті *послать на три буквы* виявляються «невідомими». Допомогає «відгадати» слово вказівка на кількість букв і – в розгорнутому варіанті – визначення, яке, до речі, посилює грубо-просторічне забарвлення звороту: літературна норма вимагає форми називно-знахідного відмінка прикметника при іменнику жіночого роду, залежного від числівника *три*.

Використання лапок у попередньому абзаці не випадкове: у свідомості мовців за словосполученням *три буквы* настільки закріплене його евфемістичне значення, що семантика нової, виниклої на базі скороченого варіанту ФО розглядається у світлі дії ефекту обдуреного сподівання, коли мається на увазі англійська абревіатура WWW: *послать на три буквы* 'скористатися мережею Internet' [17]. Таке семантичне перетворення повертає нас, проте, до питань перекодування, демонструючи непрямолінійний характер формування значення нових ФО.

Висновки. Аналіз усіх включених і ще не включених у словники ФО з буквеним компонентом підтверджує висновок учених про те, що створення стійких зворотів нерідко ґрунтується на поєднанні декількох ознак, що кладуться в основу семантичних трансформацій вільних словосполучень, і показує широкий набір способів збереження відомостей про навколишню дійсність досліджуваною групою феноменів, яке здійснюється за допомогою таких тропів, як метафора, метонімія, синекдоха, порівняння, гіпербола, літота, каламбур, а також символ в його вузькому сенсі. Символізація, протиставлена метафоризації, доповнює традиційну типологію способів формування образних ФО.

Таке доповнення стало можливим завдяки унікальності матеріального об'єкту – букви, позначення якої входить до складу розглянутих ФО. На цій самій підставі були уточнені характеристики форми як ознаки метафоричного перенесення, яке в метафорології розглядається стосовно об'єктів дійсності з точки зору їх конфігурації, а в досліджуваній групі одиниць він зв'язаний ще і з якістю їх відтворення людиною, і з філософським осмисленням матеріального й духовного.

Своєрідність реалії, ім'я якої виступає компонентом ФО, зумовила й виділення ще не описаних у літературі нетропеїчних способів фразотворення: перекодування і гри в слова.

У цілому це дослідження показує перспективність вивчення відображення навколишнього світу засобами однієї тематичної групи ФО й допомагає сформувати загальну картину закріплення знань в номінативних одиницях національної мови.

Література:

1. Фомина Л. Ф., Яроцкая Г. С. «Азбучные» идиомы: опыт когнитивно-культурологического исследования фразеологических единиц. *Мова: Науково-теоретичний часопис*. 2004. № 9. С. 189–193.
2. Фомина Л. Ф., Яроцкая Г. С. Языковая картина мира и «азбучные» идиомы. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. С. 405–423.
3. Потебня О. О. 3 лекцій теорії словесности. Байка, прислів'я, приповідка / в перекладі Я. Диких та М. Оглобліна. 4-е вид. Харків : Державне вид-во України, 1930. 112 с.
4. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 167 с.
5. Ван Б. Метафорические модели образования фразеологических единиц с буквенными компонентами. *Мова: Науково-теоретичний часопис*. 2022. № 38. С. 55–63.
6. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. 784 с.
7. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. 4-е изд. стереотипное. М. : Русский язык, 1986. 543 с.
8. Берков В. П., Мокиенко В. М., Шулежкова С. Г. Большой словарь крылатых слов и выражений русского языка: в 2-х т. М. : МаГУ; Greifswald : Ernst-Moritz-Amtdt-Universität, 2008–2009.
9. Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / под ред. В. М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. М. : Астрель : АСТ : Люкс, 2005. 926 с.
10. Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность : монография. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 294 с.
11. Максимов Б. Б. Фильтруй базар: Словарь молодежного жаргона города Магнитогорска. М. : МаГУ, 2002. 506 с.
12. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
13. Елистратов В. С. Толковый словарь русского сленга. М. : Аст-ПРЕСС КНИГА, 2005. 669 с.
14. Белянин В. П., Бутенко И. А. Живая речь: Словарь разговорных выражений. М. : ПАИМС, 1994. 192 с.
15. Мокиенко В. М. Новая русская фразеология. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2003. 168 с.
16. Дядечко Л. П. Словарь крылатых слов и выражений нашего времени. М. : НТ Пресс, 2008. 797 с.
17. Бураков В. В. Hacker's dictionary. 1999. URL: hacker.en-academic.com/1525/послать_на_три_буквы

Diadechko L., Wang B. Linguocreative techniques of the formation of Russian phraseological units with letter names

Summary. The article presents an analysis of approximately 200 phraseological units with letter names found in dictionaries and text corpora, which retain their imagery in the linguistic consciousness of Russian speakers. For the first time, the main attention is focused on phraseological units that do not contain archaic components, as well as those with the hypernym *буква*. The studied components in phraseological units are unique in their nature: being material objects, they are directly related to the creation of spiritual culture in its written form, which determined the specificity of their formation.

All linguocreative techniques traditionally identified in phrase formation are reflected in the sphere of formation of phraseological units with letter names, namely: metaphorization (*А большое* – a surveying circular), metonymization (*буква к букве* – about handwriting), transformation by the type of synecdoche (*много букв*), construction of comparative phrases (*ноги иском*), hyperbolization (*ж*на с двумя «Ж»*), litotization (*ни а, ни бэ не знают*), punning (*ни а, ни бэ, ни кукареку*), as well as symbolization (*три К – киндер, кирха, кухня*). The latter method of formation stands in opposition to metaphorization, marking its establishment in phrase construction for the first time. This study delves into the nuanced features of metaphorical transfer within the examined phraseological units. The transfer is based not only on the material characteristics of letters, but also on the quality of their writing (*буква за буквой*) and on their moral and ethical comprehension (*дух и буква закона*). Moreover, for the first time in phrase formation, non-tropical methods of creating stable phrases are described, designated as recoding (*А в квадрате* – “algebraic” notation of the initials A. A.) and wordplay, often associated with euphemization (*чудак на букву «М» – м*дак 'asshole'*).

The conducted research testifies to the creative attitude of a person to his language as a means of cognition and accumulation of information about the surrounding world and helps to clarify theoretical positions in such scientific directions as tropology, phrase formation and linguoculturology.

Key words: phraseology, imagery, metaphor, the inner form (of phraseological units), linguoculturology, cognitive science, Russian language.